

OSMANLI DEVLETİNDE PARA VAKIFLARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

IMPACT OF RELIGIOUS AND CHARITABLE MONETARY FOUNDATIONS (WAQFS) ON INCOME DISTRIBUTION IN THE OTTOMAN EMPIRE

Yrd.Doç.Dr. İrfan TÜRKÖĞLU¹

ÖZET

Vakıflar yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen ve kar amacı gütmeyen kurumlardır. Vakıflar İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı döneminde, kamusal hizmetleri yerine getiren en önemli kurumlar olmuştur. Toplumun en önemli ihtiyaçları olan sağlık, eğitim, bayındırlık, dini ve kültürel hizmetlerin önemli bir kısmı vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde, fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve ihtiyaç sahiplerinin problemlerine çözümler üretebilmek için paraların vakfedilmesiyle para vakıfları kurulmuştur. Özellikle mahalle fakirlerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik yönden sıkıntı çeken esnafın yeme, içme, giyim, yakacak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, işlerinin düzene girmesi ve sermaye sağlanması için paralar vakfedilmiştir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler vakıf hizmetleri yoluyla asgariye indirilebilmiş, böylece ortaya çıkabilecek sosyal patlamaların önüne geçilebilmiştir. Bu çalışmada da para vakıflarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, para vakıflarınca sağlanan kamu hizmetleri ve bu hizmetlerin finansmanında kullanılan gelir kaynakları konularına değinilmiş, özellikle para vakıflarıyla elde edilen gelirler ve bu gelirlerin harcanması yoluyla ekonomi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

As non-profit institutions, foundations aim at abolishing poverty, performing voluntarily transfer of wealth from rich to poor, and improving the vertical social and economic mobility. In the Islamic world, and in particular, in the Ottoman period foundations turn out to be the most important institutions fulfilling public services. The most important needs of society, such as health, education, public works, religious and cultural services were fulfilled chiefly by private foundations. During the Ottoman period, in order to meet the needs of the poor and the needy and to produce

¹ Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, irfanelturko@gmail.com

solutions to their problems monetary foundations were established by endowed trust funds. The endowed trust funds were devoted, especially to meet the bare necessities of poorer neighborhoods and the basic needs of economically suffering merchants such as eating, drinking, clothing and fuels. It appears that through the services of the foundations the imbalances in the distribution of income were minimized, and efficient social income distribution was obtained by social solidarity so that any civil disturbance that might have occurred was eventually prevented. In this work, the historical process of the monetary foundations, public services provided by the monetary foundations, sources of revenue used to finance public services are referred, and the effects of revenues of foundations on the economy through the expenditure of these revenues are particularly mentioned.

Anahtar Kelimeler: Para vakıfları, vakıf gelirleri, vakıf hizmetleri, kamu gelirleri, kamu harcamaları

Key Words: Religious and charitable monetary foundations, trust funds (foundation revenues), foundation services, government revenues, government expenditures

GİRİŞ

Vakıflar başlangıçta ferdi veya mahalli ihtiyaçların karşılanması gayesiyle ortaya çıkmışlar, toplumsal ve ekonomik gelişmeyle birlikte iktisadi, sosyal ve kültürel ihtiyaçların giderilmesindeki fonksiyonları sebebiyle yaygınlaşmış; eğitim, sağlık, bayındırlık, ulaşım, sosyal güvenlik, güzel sanatlar ve özellikle ekonomik alanda insanlığa önemli hizmetler sunmuşlardır.

Vakıflar Müslümanların iktisadi ve içtimai hayatlarında önemli roller oynamışlardır. Bu nedenle tarihin her döneminde, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gösterdiği faaliyetlerle toplum ve devlet hayatında önemli bir yere sahip olmuş, özellikle Osmanlı toplumunu ayakta tutan önemli manevi dinamiklerden olmuştur. Osmanlı imparatorluğunda bazı vakıflar eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ibadet ve bayındırlık gibi alanlarda faaliyet göstererek doğrudan devlet ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı döneminde mahalle mektepleri, sıbyan mektepleri ve kütüphanelerde verilen eğitim öğretim hizmetleri vakıflar yolu ile gerçekleştirilmiş, bütün eğitim giderleri vakıflardan karşılanmıştır. Bugün, eğitim öğretim için ayrılan bütçe hesaba katıldığında vakıfların bütçeye ne miktarda katkıda bulunduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bazı vakıflar ise, para vakıflarıdır. Bu grubun ekonomiye katkısı devletten ziyade piyasalara sağladığı fayda ile ölçülmelidir. Para vakıflarının devlet ile olan ilişkisi ise, devletin yükselen muhalif seslere rağmen para vakıflarının tesisine ve işleyişine verdiği destekten ve bu tür vakıfları kontrol görevinden ibarettir. Bugün Türkiye’de eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ibadet ve bayındırlık faaliyetlerinin devlete yaklaşık 45 milyar YTL’lik bir maliyet oluşturduğu, bu rakamın toplam bütçe içinde %20’lik bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde vakıfların Osmanlı devlet bütçesine olan katkısı daha iyi anlaşılacaktır. Osmanlı Devletinde

ekonominin yaklaşık %15-20'si vakıfların elinde bulunmaktaydı (Armağan,2006:169-171).

Sosyal işleri yürütmek üzere kurulan vakıflar yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. Bu kişilere tevliyet ücreti ödenmek suretiyle hem toplumun en temel ihtiyaçları karşılanarak hizmetlerin devamlılığı sağlanıyor hem de bu tür vazifelerde bulunan kimselere mali destek verilerek , nitelikli iş gücü ve istihdam sağlanmış oluyordu. Bu kurumların yerine getirmiş olduğu kamusal hizmetler merkezi bütçeden sağlanmadığı için önemli bir gelir kaynağı merkezi yönetimin elinde kalmış oluyordu.

1. PARA VAKIFLARININ TANIMI

Para vakfi, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıftır. Para vakıflarında vakfa konu olan ana sermaye olduğu gibi korunmakta, para çeşitli şekillerde işletilerek gelir elde edilmekte ve bu gelir vakfiyede öngörülen hizmetlerin finansmanında kullanılmaktadır (Özcan,2008:125). Osmanlı mali piyasası 15. Yüzyılda mevcut yöntemlere alternatif, yeni bir finansman yöntemiyle tanışmıştır. Hem ihtiyaç duyduğu parayı girişimciye sağlamak hem de bu işlemde elde ettiği geliri hayra harcamak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu tabiatında ortaya çıkan para vakıfları, finans çevreleri tarafından kabul görmeye birlikte, faiz ekseni tartışmaları da beraberinde getirmiş (Demir,2006:167-172), ancak hukuki dayanaklarla devlet tarafından desteklenince, Osmanlı topraklarındaki varlığını yüzyıllar boyunca sürdürmüştür.

Osmanlı döneminde eğitim, bayındırlık, sağlık hizmetleri ile dinî ve hayrî hizmetlerin büyük ekseriyeti para vakıfları tarafından finanse edilmiştir. Yolculara yardım etmek, esirleri azat etmek, mektep çocuklarını gezdirmek, hayvanlar için yiyecek ve barınak bulmak; sel, yangın, deprem, hastalık, gibi doğal afet durumlarında insanların zaruri ihtiyaçlarını gidermek, acizleri doyurup giydirmek, tedaviye muhtaç insan ve hayvanları tedavi ettirmek, iş kuracaklara sermaye bulmak, fakirlik, borçluluk nedeniyle borçtan mahkum olanların borcunu ödemek; kimsesizlerin veya ihtiyaç sahiplerinin cenazelerinin kaldırılması, evlenme çağına gelmiş gençlerin ev ihtiyaçları ve düğün masraflarının karşılanması suretiyle evlenmelerinin sağlanması gibi toplumsal hizmetler, vakıflar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca dinî ve kültürel faaliyetler, mahalle mekteplerinden en yüksek eğitim kurumlarına kadar eğitim ve öğretim hizmetleri; halkın ruh ve beden sağlığını ilgilendiren sağlık hizmetleri; ihtiyaç sahibi kimselerin yeme, içme, barınma ihtiyaçlarının yanında maddi finansman ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetleri için de vakıflar kurulmuş ve kurulan bu müesseseler Osmanlı döneminde son derece önemli hizmetler vererek devlete ekonomik katkıda bulunarak asırlar boyu hizmet vermişlerdir (ismailkurt.blogcu.com).

2. PARA VAKIFLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Osmanlı öncesi dönemlerde para vakıflarıyla ilgili bazı tartışmalar ve uygulamalar görülmekle birlikte genel kanaat bu müesseselerin Osmanlıya özgü olduğu yönündedir. Para vakıflarının Osmanlılardan önce uygulandığına dair bilinen bir örnek bulunmamaktadır. Ancak Rumelinin fethinden beri uygulandığına dair bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklarda, II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet'in saltanat zamanlarında tesis edilmiş para vakıflarına rastlanılmaktadır. Bunlar içinde en eski tarihli olanı ise, 1423 yılında kurulan Hacı Muslihiddin bin Halil Vakfı'dır. İstanbul Tahrir Defterleri'nde kayıtlı en eski tarihli para vakfına 1456 yılında rastlanılmıştır (Özcan,2003:11). 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık 20.000 vakıf varken, Cumhuriyet'e miras kalanların sayısı 5859'e düşmüştür (Yediyıldız,1984:5-42).

3. PARA VAKIFLARIYLA İLGİLİ TARTIŞMLAR

Osmanlı finans dünyası 15. yüzyılda, yeni bir finansman yöntemiyle tanışmıştır. Hem ihtiyaç duyduğu nakdi girişimciye sağlamak hem de bu işlemde elde ettiği geliri hayra harcamak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu tabiatında ortaya çıkan para vakıfları, faiz eksenli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğunda para vakıflarının kurulması ve yaygınlaşması sıkıntılı olmuştur.

Para vakfı ile ilgili teorik tartışmalar mezheplerin teşekkül ettiği tarihlere kadar gider. Bununla birlikte para vakfının en geniş şekilde uygulanması ve yaygınlaşması Osmanlılar zamanında olmuştur (Özcan,2003:10; Kafadar,1995:153-154). Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıldan itibaren para vakıfları hızla artmış (Barkan-Ayverdi,1970:8), Osmanlı döneminde ulema, kazasker ve şeyhülislamın bir kısmı nakit para vakıflarının caiz olmadığını savunurken, bir kısmı ise, caiz olduğunu savunmuş, bu görüşlerini desteklemek için çeşitli eserler yazmışlardır². Bu tartışmanın en ünlü şahıslarından olan Kanuni dönemi Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile alim Sofyalı Bali Efendi, para vakıflarının caiz olduğu yönünde görüş

² Para vakfıyla ilgili ilk risale İbn Kemal'e ait Risale fi Cevaz-ı Vakfı'd-Derahim ve'd-Denandır'dir. İbn Kemal bu risalede, para vakıflarının caiz olduğu görüşünü tercih ettiğini söylemektedir. Risalenin devamında ise para vakfının lüzumu üzerinde durmakta, bu konudaki diğer ulemanın görüşlerini ve kendi görüşünü ifade etmektedir (S.K, Süleymaniye, nr. 708/36, v. 90ab) Ebussuud Efendi ise, para vakfı konusunda Risale fi Vakfı'l-Menkul adlı risalesini kaleme almıştır. Ebussuud Efendi de İbn Kemal gibi para vakfıyla ilgili görüşleri aktararak risalesine başlamaktadır. Risalede tearuf yani örf adet haline gelmiş olmak şartıyla, bütün menkullerin vakfedilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Daha sonra paranın da menkullerden olduğu anlatılmakta, özel bir ismi olması paranın diğer menkullerden ayrılmasına sebep olamayacağı, çeşitli rivayetlerle ispatlanmaktadır. Risalenin devamında muteber kitaplarda para vakfının caiz olmadığına ilişkin görüşler değerlendirilmekte, bu rivayetlerden adem-i cevazın anlaşılacağı söylenmektedir. Paranın vakfedilmesi ile ilgili lehde ve aleyhteki görüşler değerlendirildikten sonra, lehde olan görüşün tercih edilmesinin sebebi açıklanmaktadır. Para vakıflarına karşı bir kaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Tartışmanın bir yüzyıldan fazla sürdüğünü ve en sonunda Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva neticesinde farklı Osmanlı sultanları tarafından onaylanan para vakıfları, muhalefete rağmen yaygınlaşmıştır (Demir,2006:167-172; Çizakça, 2009: 24).

bildirmişlerdir. Para vakıfları Şeyhülislam Ebussuud Efendi döneminde altın devrini yaşamıştır. Ancak 1528’de Şeyhülislam olan Çivicizade ve kendisiyle aynı görüşü savunan İmam Birgivi ise, nakit para vakfının caiz olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir (Demir,2006:167-172; Keleş,2001:192-193). Bu dönemde para vakıfları sayısında önemli azalmalar olmuştur. Daha önce para vakıflarına herhangi bir müdahalenin yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır (Akgündüz,1996:216; Özcan,2003:28) Çivicizade’nin vefatından sonra ise, konu padişahın emriyle incelenmiş ve dönemin ilim adamlarının ortak görüş bildirmeleri üzerine bu yasak kaldırılmıştır.

4. PARA VAKIFLARININ İŞLEYİŞİ

Osmanlı Devleti’nde ilk faizsiz kredi uygulaması para vakıfları ile başlamıştır. Para vakıflarında toplanan fonların, vakfiyelerindeki şartlara göre işletilmesi gerekmektedir. Para vakıflarında, hayır amaçlarla toplanan para fonu, Karz-ı Hasen (ödünç vermek), Mudaraba (emek-sermaye ortaklığı), Murabaha (vakıf para ile peşin mal alıp vadeli satmak yoluyla kâr elde etmek) ve Bidâa (vakıf parayı hayır amacıyla işletip kârın tamamını vakfa vermek) gibi yöntemlerle işletilmiş, elde edilen gelirler vakfın kuruluş amacı doğrultusunda, vakfın hayır yönüne sarf edilmiştir. En çok başvurulan murabaha yönteminde piyasa rayiçleri gözetilerek, yıllık % 10-15 gibi kâr sınırlaması getirilmesi, ekonomiye uzun vadeli istikrar sağlamıştır (Döndüren,2008:1).Tarihi süreçte, para vakıflarından kervan ve gemilerle uzak ülkelere giden ve kârlı ticaret yapan büyük tüccarlar kredi kullanmışlardır. Bunlar elde ettikleri kârdan sermaye sahiplerine pay verdikleri için para vakıflarının gelirleri de artmış oluyordu. (Döndüren,2008:4)

Mevcut faiz yasağı, para vakıflarını, bugün bankalar tarafından yapılan şekliyle kredi vermekten alıkoymuş, Karz-ı hasen, bidaa, mudaraba, muamele-i şeriyye, akara tebdil, bey ve istiglal şeklindeki yöntemler çeşitli dönemlerde uygulanarak kredilendirme mekanizması sağlıklı bir biçimde işletilmiştir. (Yavuz,2007:86)

Mudaraba: Osmanlı İmparatorluğu’nda çok yaygın olarak uygulanan, bir tarafın emeğini, diğer tarafın ise sermayesini koyduğu, kâr amacı güden emek sermaye ortaklığıdır (Pamuk, 2005:80).

Karz-ı Hasen bir çeşit faizsiz kredidir. Verilen borç, ödeme günü geldiğinde ek bir meblağ talep edilmeden aynen geri alınır. Prensipite teşvik edilen bir uygulama olmasına rağmen gerçek hayatta nadiren uygulanabilmektedir (Özcan,2003:73). Sadece bazı vakfiyelerde güvenilir kefil ve nitelikli rehin ile ihtiyacı olanlara faizsiz ödünç verilmek üzere paralar vakfedilmiştir. Bu yöntemden kasıt, sadece faizsiz borç vermenin sevabına erişmek olabilir. Çünkü bu yöntemle herhangi bir gelir elde etmek ve bunu hayra harcamak mümkün değildir. Bir kimsenin kârı tamamen kendisine ait olmak üzere diğer kimseye sermaye vermesidir (Berki, 1978: madde 1059).

Muamele-i Şeriyye Usulü: “Kanuna uygun işlemler” (Yediyıldız,2003:142) manasına gelen muamele-i şeriyye, para vakıflarının Osmanlı tatbikatında kullandıkları en önemli işletme usulüdür. Halk arasında hile-i şer’iyye denen ve faiz kısmı sözde bir satış işlemine bağlanan “muamele-i şeriyye” ler, sonraları “muamele” ve “murabaha” gibi terimlerle de ifade edilmeye başlamıştır (Çağatay,1971:39-57).

Bey İşlemi: Para vakıflarının mevcut sermayelerini işletmek için başvurdukları bir diğer usul ise bey işlemidir. Muamele-i şeriyye usulü gibi birden fazla yöntemle gerçekleştirilebilen bu usul, yoğun olarak tercih edilmese de kullanılan bir sistemdir. En çok tercih edilenlerden biri, borç almak isteyen kişinin sahip olduğu bir malı para vakfına rehin bırakarak borç para sağlaması, kendisine verilen süre sonunda da borcunu geri getirip rehin bıraktığı malını geri almasıdır. Burada nakde ihtiyacı olan kişi, malı vasıtasıyla ihtiyacını karşılamakta, para vakfı da söz konusu maldan istifade etme hakkını elde etmektedir (Özcan,2003:71)

Bir diğer bey çeşidi ise istiglaldir. Bu yöntem, ilk yöntemin rehin bırakarak sağladığı borcu kiralayarak sağlar. Şöyle ki, paraya ihtiyacı olan kimse sahip olduğu bir malı para vakfına satmak suretiyle istediği parayı elde eder. Daha sonra aynı malı vakıftan kiralar. Burada kiralama ücreti genelde borç alınan paranın %10’dur. Yani piyasada uygulanan faiz oranı kirayı belirlemek için de uygulanır (Çizakça,2000:46).

Vakfiyelerdeki ve vakıf tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, vakfedilen paraların işletilmesinde nema nisbetleri genelde %10’dur, istisnai hâllerde bu oran %7’ye kadar düşebilmekte ya da %15’e kadar çıkabilmektedir. Nemalandırma müddeti ise bir yıl ile üç yıl arasında değişebilmektedir (ismailkurt.blogcu.com). Osmanlı ekonomik hayatının %15-20’sine vakıf işletmeleri hâkimdi. Vakıf tahrirlerine göre yıllık gelirin %17’si vakıfların elinde idi (Barkan & Ayverdi, 1970: 17). Bir başka araştırmaya göre 18. Yüzyıl’da, vakıfların genel bütçe içerisindeki payı % 26,80’e kadar yükselmiştir (Yediyıldız, 1984: 26). Tespit edilen bu rakamlar farklı da olsa vakıfların ticari, sınai, ve zirai konularda ülke ekonomisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Para vakıfları alışılmışın dışında, vakfin gayrimenkul malını değil parasını vakfettiğiyle gerçekleşen bir vakıf türü olduğu için diğer vakıflarda olduğu gibi para vakıflarında da cayma söz konusu olmaz ve vakfedilen para ebedi olarak vakıf olarak kullanılır, paranın vakıf yöneticileri tarafından işletilmesiyle elde edilen gelir, vakfin kuruluş amacı doğrultusunda harcanırdı (Çizakça,1993:67).

5. VAKIFLARIN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Çok farklı yerlerde ve çeşitli amaçlarla para vakıfları kurulmuştur. Para vakıflarının gelirleri, fakir, muhtaç, aç ve susuz insanların ihtiyaçlarının giderilmesi; mütevelli ücretlerinin karşılanması; mali sıkıntı içerisindeki esnafa mali destek sağlanması; camilerin aydınlatılması, çeşme ve su yolları

yapım ve onarımı, evlenme odaları ve mahalle bekçilerinin ücretleri gibi bireysel veya toplumsal mal ve hizmetlerin mali finansmanının sağlanmasına tahsis edilmiştir (Kurt,1996:79-88). Para vakıflarından elde edilen gelirin bu gibi yerlere yönlendirilmesi bu vakıfları ticari bir kurum olmanın yanı sıra hayri bir kurum da yapmaktadır.

1456-1546 tarihleri arasında İstanbul'da kurulan vakıfların % 46,12'si, 18. Yüzyılda kurulan vakıfların % 31,77'si, 19. Yüzyılda kurulan vakıfların % 56,81'i para vakfıydı (Öztürk,1995:26). Bu vakıflarda vakfedilen paralar, ihtiyaç sahiplerine kredi verilmek suretiyle işletiliyordu. Bu dönemde bankacılık olmadığı için vakıf paralar ekonominin işleyişinde büyük katkılar sağlamıştır. Bu nedenle vakıfların sosyal yardım, sosyal güvenlik, gelir-servet dağılımında ve istihdamı artırmada iktisadi anlamında önemli görevler yerine getirmiştir. Yine Bursa'daki para vakıflarıyla ilgili 1667-1805 yıllarını içine alan bir incelemeye göre, söz konusu dönemdeki para vakıflarının işletilme şekli çoğunlukla muamele-i şer'îye veya murabaha şeklindeydi (Çizakça,1993:71) Nakit paraların işletilme usullerinden bir tanesi de mudarabadır. Ancak nakit paraların mudaraba yoluyla işletilmesi usulüne çok fazla başvurulmamıştır (Gedikli,1999:72)

Para vakıflarından kredi alan kesimler incelendiğinde öncelikle büyük sanayi kuruluşlarına rastlayamıyoruz. Borç para alanlar genelde aşçı, bakkal, börekçi, berber, demirci, ekmekçi, hademe, imam, kasap, katip, korucu, kömürcü, marangoz, nalbant, papaz, reis, saatçi, sepetçi, şerbetçi, tacir, yaycı, yeniçeri gibi küçük boy esnaflar ya da herhangi bir ticari faaliyette bulunmayan memurlardan oluşmaktadır (Özcan,2003:382). 16. Yüzyıl para vakıfları yüksek meblağlarda borç verecek kapasitede olmadığı gibi, vakfiyelerinden borç verilecek kişilerin güvenilir ve aldığı borcu ödeyebilecek güçte olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır (Özcan,2003:95). Oysa 17. Yüzyıl para vakıflarının vakfiyelerine bakıldığında, borç verilen kişilerin daha çok zengin tüccarlardan oluştuğu görülmüştür (Yüksel,1990:136). Kanuni dönemi para vakıflarının verdiği 519 krediden sadece 1 tanesi tüccar kesim tarafından kullanılmıştır (Özcan:2003:382).

Vakfedilen paraların işletilmesinde anaparaya dokunulmamış, vakıf paranın, ticaret yoluyla işletilmesi sonucu elde edilen kârdan ilgili vakfa belli bir yüzde pay verilmiş ve bu miktar vakfın giderlerinde kullanılmıştır. Vakfedilen paraların işletilmesinden veya kiralardan elde edilen gelirler öncelikle vakfın amacına uygun hizmetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılmış, sonra vakıf hizmetinde bulunanların ücretlerine harcanmıştır. Böylece vakıflar yoluyla hem hizmet erbabına istihdam sağlanmış, hem de ekonomik kriz dönemlerinde piyasalardaki sıkıntıların daha az zararlarla atlatılmasına katkıda bulunulmuştur. Dolayısıyla ekonomik istikrarın sağlanmasında vakıfların rolü azımsanamayacak kadar etkili olmuştur (ismailkurt.blogcu.com).

Vakfa tahsis edilen paralarla, sürekli bir gelire sahip olmak için ev, han, arsa gibi gayrimenkuller alınmış, elde biriken sermaye bu şekilde ekonomiye kazandırılmış; biriken servet atıl bırakılmamış ve bu varlıklardan

elde edilen kira gelirleri vakfın yerine getirdiği hizmetler için harcanmıştır. Vakfa önceden tahsis edilen paraların yeterli gelmediği durumlarda önceden vakfedilen para miktarını artırmak ya da vakfa zam yapılmak suretiyle sermaye artışına gidilmiştir. Bunun yanında bazı vakıflar sermaye artışıyla birlikte yeni gayrimenkuller de vakfederek vakfi güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla günümüz şirketlerinde yapılmakta olan sermaye artışının benzeri vakıf müesseselerinde de görülmüştür.

SONUÇ

Vakıfların Osmanlı'da ticaretin ve ekonomik hayatın gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinde vakıflara ait ticaret hanları, bedestenler, çarşılar, hamamlar gibi çeşitli işletmeler bulunmaktaydı. Şehirlerarası yollar ve stratejik mevkiilerde kervansaraylar yaptırılarak sürekli işler halde tutulmuş, böylece yolcu ve tacirlere yol güvenliği ve konaklama imkânı sağlanarak ticaretin gelişmesi sağlanmıştır. Ayrıca vakıflar büyük sanat eserlerinin, hat, taş, ağaç, maden işçiliği, tezhip, çini, kitap, cilt, ebru gibi sanat dallarının gelişmesine, şaheserler verilmesine katkıda bulunarak sanatkarlığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Para vakıfları eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kültür ve bayındırlık hizmetlerini yerine getirerek devletin bütçesinden herhangi bir harcama olmadan bu hizmetleri yerine getirmişlerdir. Ekonomik anlamda devletin en önemli harcamalarını oluşturan hizmetler vakıflar tarafından karşılanmıştır. Vakıflar bu tür kamusal hizmetleri yerine getirerek devlete doğrudan fayda sağlarken aynı zamanda piyasaların finansman ihtiyacını sağlamak suretiyle dolaylı yoldan da katkıları olmuştur. Para vakıfları ilk kurulmaya başladığı 16. Yüzyılda girişimciye büyük projeler için finansman sağlayamamış, daha çok tüketicinin ve küçük üreticinin ihtiyaçlarını karşılayan küçük kredi kuruluşları şeklinde faaliyetler yürütmüşlerdir. Ancak 17. Yüzyılda kurulan para vakıfları 16. Yüzyılda kurulanlara nazaran piyasaya daha çok kredi sunmuş, daha büyük projelere destek vermiş, elde ettiği faiz gelirinin bir bölümünü, hayır yapmanın yanında öz sermayesine de ekleyerek daha da büyümüşlerdir. Böylece para vakıfları daha fazla sermaye sahibi olarak piyasada etkili finans kurumları olmuş; kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte Avrupa bankacılık sistemine yaklaşarak günümüz Türkiye'sindeki finans sisteminin ilk temellerini oluşturmuşlardır.

Para vakıfları, fakirlikle mücadelede, istihdamın artırılmasında, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlerin sunulmasında, yatırımların artırılmasında ve sermaye artışının sağlanmasında önemli görevleri yerine getirmiştir.

KAYNAKÇA

1. AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1996), *Vakıf Müessesesi*, 2. Baskı, İstanbul.
2. ARMAĞAN, Mustafa, (2006), “Osmanlı, Bir Vakıf Medeniyeti” *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Sayı 15, İstanbul.
3. BARKAN-AYVERDİ, Ömer Lütfi-Ekrem Hakkı, (1970), *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953/1546 Tarihli*, İstanbul.
4. BERKİ, Ali Himmet. (1978). *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları.İstanbul.
5. ÇAĞATAY, Neşet. (1971), “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 9, ss:39-66.
6. ÇİZAKÇA, Murat. (1999), *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
7. Çizakça, Murat. (2000), *A History of Philanthropic Foundations*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
8. ÇİZAKÇA, Murat, (2009), www.tusev.org.tr, “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları” 15.3.2011
9. Demir, Abdullah. (2006), *Seyhülislam Ebussuud Efendi*. Ötüken Yayınları. İstanbul.
10. DÖNDÜREN, Hamdi, (2008), “Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, *UÜİF Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 1-24.
11. GEDİKLİ, Fethi, (1999), “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudarebe”, *Hak-İş Dergisi*, sayı 51 Ankara.
12. <http://ismailkurt.blogcu.com/osmanli-da-para-vakiflari-ve-ekonomik-hayat/2131950>
13. <http://ismailkurt.blogcu.com/para-vakiflari-ve-muhasebe-kayitlari/2132009>
14. KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.
15. KELEŞ, Hamza, “Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı Ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma, Karacabey (Mihaliç) Kazası Örneği”, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1 (2001), 189-207.
16. KURT, İsmail, (1996), *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
17. ÖZCAN, Tahsin, (2003), *Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

18. ÖZCAN, Tahsin, (2008), “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”. *Çerçeve*, Sayı: Ekim .
19. ÖZTÜRK, Nazif, (1995), *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara.
20. PAMUK, Sevket, (2005), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.
21. S,K, (Süleymaniye Kütüphanesi), Süleymaniye Bölümü, nr. 708/36, v. 90ab.
22. YAVUZ, Erhan, (2007) *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, SBE, Ankara.
23. YEDİYILDIZ, Bahaeddin, (1984) “18. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu” *Vakıflar Dergisi*, Sayı:18, ss: 5-41.
24. YEDİYILDIZ, Bahaeddin. 2003. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
25. YÜKSEL, Hasan. 1990, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerinde Bir Arastırma (1585-1683)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.